

ОЛІЙНИК А. Ю.,кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного
та публічного права*(Київський національний університет
технологій та дизайну).*

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.7>**ВИДИ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ
НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Автори їх поділяють на: а) правові (В. Погорілко, В. Федоренко); б) юридичні (П. Глущенко); в) загальні та спеціальні (П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун, О. Совгіря, М. Хавронюк, Н. Шукліна); г) загальні та правові (К. Волинка) та ін. Можна стверджувати, що усі автори не заперечують того факту, що гарантії конституційних прав і свобод – це умови і засоби їх забезпечення реалізації. Не заперечується ними й поділ гарантій на загальні та спеціальні, а також і те, що вони закріплюються Конституцією і законами України, є гарантіями як конституційних прав, так і конституційних свобод, включаючи і конституційну свободу особи на підприємницьку діяльність.

Види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність можна визначити як закріплені нормами Конституції України та деталізовані у нормах законів України загальносоціальні та юридичні умови і засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність на національному і міжнародному рівнях. Система гарантій конституційної свободи на підприємницьку діяльність включає в себе передумови економічного, політичного, соціального, ідеологічного, правового (юридичного) характеру, необхідні для їх реалізації.

Аналіз праць різних авторів свідчить про існування конкретних підстав для групування гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність на певні види. Видами гарантій конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є: а) економічні; б) політичні; в) соціальні; г) ідеологічні; д) юридичні умови та засоби. Крім нормативних гарантій, розрізняють і організаційні гарантії, тобто організацію діяльності державних і недержавних інституцій, які утверджують і забезпечують конституційні свободи, створюють умови, охороняють, захищають від правопорушень і беруть участь у відновленні порушених конституційних свобод (включаючи і свободу особи на підприємницьку діяльність).

Ключові слова: гарантії, види гарантій, умови та засоби, загальні та спеціальні гарантії, свобода особи на підприємницьку діяльність.

Olynyk A. Yu. Kinds of guarantees of realization of the person's constitutional freedom for business activity in Ukraine

The article deals with the types of guarantees for the realization of a person's constitutional freedom for business activities. The authors divide them into: a) legal (V. Pogorilko, V. Fedorenko); b) legal (P. Glushchenko); c) general and special (P. Rabinovich, V. Sirenko, O. Skakun, O. Sovgyrya, M. Khavroniuk, N. Shuklina); d) general and legal (K. Volynka) and others. It can be argued that all authors

do not deny the fact that guarantees of constitutional rights and freedoms are the conditions and means of ensuring their implementation. There is no denying that the division of guarantees into general and special ones, as well as the fact that they are enshrined in the Constitution and laws of Ukraine, are guarantees of both constitutional rights and constitutional freedoms, including the constitutional freedom of a person to do business.

Types of guarantees of realization of the person's constitutional freedom for business activity can be defined as enshrined in the norms of the Constitution of Ukraine and detailed in the norms of the laws of Ukraine, general social and legal conditions and means that create favorable conditions for exercising the person's constitutional freedom for business activity at national and international levels. The system of guarantees of constitutional freedom for business includes the prerequisites of economic, political, social, ideological, legal (legal) character that are necessary for their implementation.

The analysis of the works of different authors shows that there are concrete grounds for grouping guarantees of the realization of a person's constitutional freedom for entrepreneurial activity into certain types. Types of guarantees of a person's constitutional freedom for business are: a) economic; b) political; c) social; d) ideological; e) legal conditions and means. In addition to regulatory guarantees, there are organizational guarantees, that is, the organization of activities of state and non-state institutions that affirm and secure constitutional freedoms, create conditions, protect, protect against violations and participate in the restoration of violated constitutional freedoms (including the freedom of a person for entrepreneurial activity).

Key words: *guarantees, types of guarantees, conditions and means, general and special guarantees, freedom of a person for entrepreneurial activity.*

Вступ. У перекладі із французької «garantie» означає «забезпечення; запорука; умова, котра забезпечує що-небудь». Аналіз різних позицій авторів щодо гарантій прав і свобод особи дає змогу дійти висновку, що існують різні підстави для характеристики видів гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Автори їх поділяють на: а) правові (В. Погорілко, В. Федоренко); б) юридичні (П. Глушенко); в) загальні та спеціальні (П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун, О. Совгіря, М. Хавронюк, Н. Шукліна); г) загальні та правові (К. Волинка) та ін. [1].

Постановка завдання. Види гарантій забезпечення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні самостійно ще не досліджувалися. Метою статті є з'ясування підстав для групування на види гарантій конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань, як: а) аналіз робіт різних авторів щодо гарантій конституційних прав і свобод; б) визначення підстав для класифікації гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; в) формулювання висновків і рекомендацій щодо гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

Результати дослідження. Гарантії конституційних прав і свобод, їх класифікація мають різні підстави для групування. Досліджуючи різні погляди авторів на підстави групування конституційних свобод на види, можна дійти висновку про поділ на види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Так, В. Погорілко характеризує правові гарантії. Він визначає їх як встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування норм права, що регулюють свободу підприємницької діяльності особи. На його думку, є два види правових гарантій: а) нормативно-правові; б) організаційно-правові. Серед нормативно-правових гарантій він називає матеріальні та процесуальні. Дія правових гарантій спрямована на забезпечення конститу-

ційного ладу, верховенства права, конституції та закону, утвердження правопорядку, охорону прав і свобод людини і громадянина, здійснення прямого народовладдя, державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 76]. В. Погорілко і В. Федоренко визначають гарантії конституційних прав і свобод людини і громадянина як систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина. Названі гарантії вони поділяють на загальні та спеціальні (юридичні). Загальні гарантії визначаються рівнем розвитку основних сфер суспільного і державного життя, а саме: політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної) та ін. Спеціальні юридичні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина представлені нормативно й організаційно-правовими механізмами реалізації цих прав і свобод [3, с. 140–142]. Ми не можемо погодитися з авторами стосовно включення до складу гарантій юридичних механізмів забезпечення прав і свобод. Справедливіше було б говорити про те, що гарантії є складовою частиною механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Отже, В. Погорілко і В. Федоренко виділяють загальні та спеціальні (юридичні) гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина. Серед спеціальних гарантій вони виділяють: а) нормативно-правові; б) організаційно-правові.

Юридичні гарантії, на думку П. Глушенка, охоплюють усі правові засоби, що забезпечують здійснення й охорону прав і свобод. Він розрізняє три їх види: а) компетентність органів держави у процесі реалізації конституційних прав і свобод громадян; б) встановлення відповідальності посадових осіб і громадян за належну реалізацію прав і свобод чи за допущені зловживання; в) процедурно-процесуальний порядок захисту і відновлення порушених прав і свобод [4, с. 78].

Отже, П. Глушенко досліджує юридичні гарантії реалізації конституційних прав і свобод особи, включаючи і конституційну свободу особи на підприємницьку діяльність.

П. Рабінович і М. Хавронюк визначають гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина як умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є порукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них із метою реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина [5, с. 246]. Такої думки дотримуються також О. Совгіря і Н. Шукліна, визначаючи гарантії прав і свобод людини і громадянина як передбачену Конституцією і законами України систему правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється охорона і захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина [6, с. 182]. Гарантії реалізації конституційних прав і свобод П. Рабінович і М. Хавронюк поділяють на загальносоціальні (загальні) і правові, юридичні (спеціальні) [5, с. 246–250]. Загальносоціальні гарантії – на ідеологічні, політичні, економічні, соціальні, організаційні. Правові (юридичні) гарантії – за такими критеріями: 1) залежно від змісту: а) матеріальні; б) процесуальні; в) організаційні; 2) залежно від юридичного статусу: а) міжнародно-правові та національні; б) конституційні та галузеві; в) інші правові гарантії; 3) за критерієм основного суб'єкта забезпечення: а) державні; б) міжнародні; в) гарантії, які забезпечуються державою за участю відповідних об'єднань громадян; г) гарантії, що забезпечуються державою за участю самих громадян. До спеціальних (захисних) прав-гарантій вони відносять конституційні гарантії, передбачені ст. 55–63 Конституції України [5, с. 246–254].

Погоджуючись із приведеними критеріями класифікації гарантій конституційних прав і свобод людини та громадянина, ми пропонуємо виділити окремо гарантії конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Така пропозиція ґрунтується на наявності певних особливостей саме гарантій конституційних свобод людини та громадянина. Так, В. Сіренко поділяє усі гарантії на загальні та спеціальні (юридичні). До юридичних гарантій В. Сіренко відносить: а) конституційний контроль і нагляд; б) засоби охорони та захисту; в) відповідальність осіб, винних у вчиненні порушень прав і свобод; г) процесуальні форми їх охорони; д) попередження і профілактику порушень прав і свобод [7, с. 52–62].

О. Скакун гарантії прав, свобод і обов'язків людини та громадянина розглядає як систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [8, с. 203]. Поділ гарантій реалізації прав людини і громадянина на загальні та правові (юридичні) здійснює К. Волинка. Вона зауважує, що загальні гарантії прав і свобод, до яких належать економічні, політичні, соціальні, культурні та ідеологічні, слід розглядати не як засоби забезпечення прав і свобод особи, а як відповідні умови їх здійснення, які зумовлюють повноту використання соціальних благ у силу розвиненості економічних, політичних, соціальних, культурних та ідеологічних відносин [9, с. 98].

Отже, існують різні думки стосовно розуміння та класифікації гарантій реалізації та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Можна стверджувати, що усі автори не заперечують того факту, що гарантії конституційних прав і свобод – це умови і засоби їх забезпечення реалізації. Не заперечується ними й поділ гарантій на загальні та спеціальні, а також і те, що вони закріплюються Конституцією і законами України, є гарантіями як конституційних прав, так і конституційних свобод, включаючи і конституційну свободу особи на підприємницьку діяльність.

Для аналізу підстав класифікації гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність слід сформулювати визначення видів реалізації названої конституційної свободи і загальні та спеціальні умови і засоби реалізації названої свободи. Види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність можна визначити як закріплені нормами Конституції України та деталізовані у нормах законів України загальносоціальні та юридичні умови і засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність на національному і міжнародному рівнях. Система гарантій конституційної свободи на підприємницьку діяльність включає в себе передумови економічного, політичного, соціального, ідеологічного, правового (юридичного) характеру, необхідні для їх реалізації.

Економічні гарантії – це закріплені конституційними нормами економічні умови і засоби, що забезпечують здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Це умови щодо користування природними об'єктами власності народу України (ст. 13, 14), створення умов для економічної багатоманітності (ст. 15), а також засоби забезпечення свободи приватної власності, підприємницької діяльності, можливостей обирати працю за власним бажанням (ст. 43), брати участь на законних підставах у страйку (ст. 44) й умови здійснення відповідно до законодавства свободи вибору відпочинку (ст. 45).

Політичні гарантії – це закріплені конституційними нормами та принципами політичні умови та засоби, що забезпечують здійснення свободи особи на підприємницьку діяльність. До них відносять конституційні норми, які закріплюють обов'язки держави і її органів та інших суб'єктів політичної системи суспільства по створенню умов і використанню засобів здійснення названої конституційної свободи. Наприклад, ст. 3 Конституції України закріплює головним обов'язком держави необхідність утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Згідно зі ст. 92 Основного Закону парламент України повинен визначати виключно законами свободи (включаючи і свободу на підприємницьку діяльність), гарантії їх реалізації. Конституція України визнає за парламентом України ряд функцій (ст. 85), включаючи і забезпечення свободи особи на підприємницьку діяльність. На народ покладається право формувати парламент і главу держави. Главою Української держави визначається Президент України (ст. 102), який виступає гарантом забезпечення конституційних свобод людини і громадянина. Президент України і ВР України (парламент) формують уряд (КМ України), до повноважень якого входять і функції забезпечення конституційної свободи особи (ст. 116). Уряд забезпечує конституційні свободи людини через систему центральних і місцевих органів державної влади.

Забезпечення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність і здійснення обов'язків із її реалізації покладається Конституцією України на органи правосуддя (КСУ та суди загальної юрисдикції) і прокуратуру (ст. 124, 131-1, 147), інші правоохоронні

органи. ВР і РМ АРК зобов'язані брати участь у забезпеченні свободи особи на підприємницьку діяльність (ст. 138 п. 7). Питання забезпечення свобод вирішують і територіальні громади та їхні органи і посадові особи (ст. 143). Є потреба в деталізації конституційних положень у Муніципальному кодексі України та Законах України «Про адміністративно-територіальний устрій України» і «Про муніципальну поліцію України».

Громадяни України можуть об'єднуватися у політичні партії та громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод та законних інтересів (ст. 36). Конституція України гарантує політичну багатоманітність (ст. 15). Забезпечення економічних і соціальних свобод працюючих здійснюються і таким суб'єктом громадянського суспільства як трудовий колектив (ст. 44) та ін.

Соціальні гарантії – це закріплені конституційними нормами соціальні засоби й умови забезпечення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Серед таких умов і засобів Конституція України закріплює: а) загальнообов'язкове соціальне страхування, створення мережі закладів для догляду за непрацездатними (ст. 46); б) створення державою умов, за яких кожний громадянин може мати можливість побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду, одержати від держави чи органів місцевого самоврядування безоплатно чи за доступну для нього плату, позбавлення житла тільки на підставі закону і за рішенням суду (ст. 47); в) державне фінансування охорони здоров'я, безоплатне надання медичної допомоги, створення ефективних і доступних умов медичного обслуговування та розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, розвиток фізичної культури і спорту, забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення (ст. 49).

Ідеологічні гарантії – це закріплені конституційними нормами ідеологічні умови та засоби, що забезпечують здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Конституція України закріплює ідеологічне багатоманіття, умови, за яких забороняється цензура, гарантується будь-яка ідеологія, що не заборонена законом, і не може визнаватися державою жодна ідеологія як обов'язкова (ст. 15).

Юридичні гарантії – це закріплені правовими нормами юридичні умови та засоби забезпечення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Юридичні гарантії поділяють на міжнародні, конституційні та галузеві. Серед них Конституція України закріплює такі умови та засоби: а) гарантованість конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність і неможливість без законних підстав її скасування чи обмеження (ст. 22, 157); б) збереження громадянства за будь-яких обставин і можливості змінити громадянство фізичної особи-підприємця (ст. 25); в) гарантування свободи на підприємницьку діяльність іноземців та осіб без громадянства, котрі перебувають на території України на законних підставах (ст. 26); г) гарантування судового захисту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність (ст. 55); д) відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок порушення свободи особи на підприємницьку діяльність (ст. 56); е) можливість кожного знати свободу на підприємницьку діяльність (ст. 57); є) дія законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють свободу особи на підприємницьку діяльність у часі (ст. 58); ж) забезпечення людині умов, за яких надається правова допомога, включаючи діяльність адвокатури щодо реалізації свободи на підприємницьку діяльність (ст. 59); з) умови, згідно з якими ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази щодо реалізації свободи на підприємницьку діяльність (ст. 60); і) умови, за яких людина не може бути двічі притягнена до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення у сфері підприємницької діяльності (ст. 61); к) умови, за яких людина не зобов'язана доводити свою невинуватість у процесі реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність (ст. 63); л) умови, за яких людина має можливість не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом при реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність (ст. 63); м) можливості підозрюваного, обвинуваченого, чи підсудного на захист у процесі реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність (ст. 63); н) визначення умов

необмеженості конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, крім випадків, передбачених законами (ст. 64) [10].

Отже, видами гарантій конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є: а) економічні; б) політичні; в) соціальні; г) ідеологічні; д) юридичні умови та засоби. Крім нормативних гарантій, розрізняють і організаційні гарантії, тобто організацію діяльності державних і недержавних інституцій, які утверджують і забезпечують конституційні свободи, створюють умови, охороняють, захищають від правопорушень і беруть участь у відновленні порушених конституційних свобод (включаючи і свободу особи на підприємницьку діяльність).

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна сформулювати такі висновки та рекомендації щодо гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це закріплені нормами Конституції України та деталізовані у нормах законів України загальносоціальні та юридичні умови і засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність на національному і міжнародному рівнях. Видами гарантій конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є: а) економічні; б) політичні; в) соціальні; г) ідеологічні; д) юридичні умови та засоби. Юридичні гарантії поділяють на міжнародні, конституційні та галузеві. Крім нормативних гарантій, розрізняють і організаційні гарантії реалізації свободи на підприємницьку діяльність. Пропонуємо прийняти Муніципальний кодекс України та Закони України «Про адміністративно-територіальний устрій України» і «Про муніципальну поліцію України».

Список використаних джерел:

1. Олійник А.Ю., Кеда І.В. Поняття гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. № 4.
2. Погорілко В. Гарантії правові. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : «Ін Юре», 2005. Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 76.
3. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / за ред. В.Ф. Погорілко. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. 344 с.
4. Глушенко П. Гарантії юридичні. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : «Ін Юре», 2005. Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 78.
5. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
6. Совгіря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
7. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. Киев : Наукова думка, 1983. 140 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
9. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 177 с.
10. Конституційне право України : підручник / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ : «Ін Юре», 2002. 544 с.

